

*Уткіна М. С.,**доктор юридичних наук, доцент,**доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства**Сумського державного університету**ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3801-3742>*

ПРАВОВА МОДЕЛЬ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОСТКОНФЛІКТНОЇ ВІДБУДОВИ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР¹

Анотація. Стаття присвячена комплексному дослідженню правової моделі протидії корупції в умовах воєнного стану та постконфліктної відбудови як комплексного явища, що потребує системного правового регулювання. Актуальність даного дослідження зумовлена тим, що збройний конфлікт і воєнний стан створюють специфічне правове середовище, в якому традиційні антикорупційні механізми виявляються недостатньо ефективними або частково паралізованими внаслідок об'єктивних обставин надзвичайного характеру. Водночас саме в умовах воєнного стану корупційні ризики суттєво зростають у зв'язку із концентрацією повноважень в окремих органах державної влади, спрощенням процедур публічних закупівель, масштабним залученням міжнародної фінансової допомоги та послабленням інституційного контролю. У статті проаналізовано теоретичні засади формування правової моделі антикорупційної політики в особливих умовах, зокрема визначено поняття, ознаки та структурні елементи такої моделі. Автором досліджено співвідношення між принципами верховенства права, правової визначеності та необхідністю запровадження надзвичайних правових режимів, що об'єктивно обмежують окремі механізми антикорупційного контролю. Встановлено, що ефективна правова модель протидії корупції в умовах воєнного стану має поєднувати елементи адаптації існуючого антикорупційного законодавства до умов збройного конфлікту та випереджального правового регулювання, спрямованого на мінімізацію корупційних ризиків у процесі постконфліктної відбудови. Окрему увагу автором було приділено інституційному виміру досліджуваної проблематики. Зокрема, проаналізовано функціонування спеціалізованих антикорупційних органів в умовах воєнного стану, їхню інституційну спроможність, незалежність та взаємодію з міжнародними партнерами. У статті також розглянуто міжнародно-правові стандарти у сфері протидії корупції, що застосовуються в постконфліктних ситуаціях, зокрема положення Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, рекомендації Групи держав проти корупції (The Group of States against Corruption) та вимоги міжнародних фінансових інституцій щодо доброчесності при розподілі коштів міжнародної допомоги. У статті обґрунтовано, що імплементація цих стандартів є необхідною умовою як для ефективної відбудови, так і для євроінтеграційних прагнень України. На підставі проведеного аналізу автором було сформульовано концепцію оптимальної правової моделі протидії корупції, яка включає три взаємопов'язані блоки: нормативний, інституційний та процедурний. Запропоновано конкретні рекомендації

щодо вдосконалення антикорупційного законодавства України з урахуванням викликів правового режиму воєнного стану, а також перспектив повоєнної відбудови.

Ключові слова: антикорупційна політика, верховенство права, воєнний стан, корупція, міжнародна фінансова допомога, постконфліктна відбудова.

Постановка проблеми. Корупція в умовах збройного конфлікту та воєнного стану є одним із найбільш гострих викликів сучасного публічного права та державного управління. Збройний конфлікт, розпочатий російською федерацією проти України у 2014 році та ескалований до повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, створив безпрецедентне правове середовище, в якому корупційні ризики набули нового характеру та масштабу. Введення правового режиму воєнного стану відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1] від 2015 року об'єктивно зумовило суттєву трансформацію системи публічного управління, концентрацію виконавчих повноважень та спрощення низки адміністративних процедур, що традиційно виконували функцію антикорупційних запобіжників.

Проблема корупції в умовах воєнного стану має щонайменше два взаємопов'язані виміри. Перший стосується безпосереднього функціонування антикорупційної системи в умовах збройного конфлікту, коли інституційна спроможність антикорупційних органів об'єктивно обмежується, а корупційні ризики у сферах оборонних закупівель, гуманітарної допомоги та управління переміщеним населенням суттєво зростають. Другий вимір пов'язаний із постконфліктною відбудовою, яка, за оцінками Світового банку, потребуватиме залучення понад 486 мільярдів доларів США міжнародної фінансової допомоги, що створює безпрецедентні корупційні ризики у сфері публічних фінансів та державних закупівель [2].

Світова практика переконливо свідчить про те, що постконфліктні держави є надзвичайно вразливими до корупції. Дослідження Transparency International фіксують системну корупцію в процесі відбудови Іраку, Афганістану та інших постконфліктних держав, де масштабне залучення зовнішнього фінансування супроводжувалося критично низьким рівнем підзвітності та прозорості [3]. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у своїх аналітичних матеріалах також наголошує, що корупція є одним із ключових факторів, що перешкоджає

¹ Робота виконана в рамках проєкту «Корупція в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови: оптимальна модель протидії» (номер державної реєстрації 0124U000556).

жають сталій постконфліктній відбудові та підривають довіру громадян до державних інститутів [4].

Особливої актуальності ця проблема набуває у контексті євроінтеграційного курсу України. Відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [5], а також у рамках переговорного процесу щодо вступу до Європейського Союзу, Україна взяла на себе зобов'язання щодо імплементації європейських стандартів у сфері боротьби з корупцією та забезпечення доброчесності публічного управління. Водночас Європейська комісія у своїх доповідях про прогрес України наголошує, що корупція залишається одним із найсерйозніших системних викликів на шляху до євроінтеграції [6].

Стан дослідження. Проблематика протидії корупції є предметом активного наукового дискурсу як у вітчизняній, так і в зарубіжній правовій науці. Водночас аналіз наявних досліджень дозволяє констатувати певну диспропорцію між загальним рівнем розробленості антикорупційної тематики та ступенем дослідженості її специфічного виміру – правової моделі протидії корупції в умовах воєнного стану та постконфліктної відбудови. У вітчизняній правовій науці питання антикорупційної політики та антикорупційного законодавства досліджували такі вчені, як Є. Невмержицький, який комплексно проаналізував причини, наслідки та механізми протидії корупції в Україні [7]; О. Бусол, яка дослідила корупційні злочинність як загрозу національній безпеці [8]. О. Малетова (Бондаренко) сформулила цілісну доктринальну концепцію кримінально-правового протидіяння корупції в Україні [9]. Попри зазначений науковий доробок, правовий режим воєнного стану як передумова трансформації антикорупційних механізмів у вітчизняній науці досліджений переважно у вимірі адміністративно-правового регулювання [10] та конституційних обмежень прав і свобод в особливих умовах, тоді як антикорупційний вимір правового режиму воєнного стану залишається недостатньо розробленим.

У зарубіжній правовій та політологічній науці проблематика корупції в постконфліктних державах досліджена значно глибше. Фундаментальний внесок у розроблення теорії корупції зробила С. Роуз-Акерман, яка в монографії «Corruption and Government» дослідила системні інституційні та економічні причини корупції і шляхи реформування [11]. Вимірювання якості врядування в постконфліктних суспільствах, зокрема показники контролю над корупцією, стали предметом дослідження Д. Кауфманна, А. Край та М. Мاستруцці в рамках проекту Worldwide Governance Indicators [12]. Таким чином, стан дослідження досліджуваної проблематики дозволяє констатувати, що, незважаючи на значний науковий доробок у суміжних сферах та наявність вагомих праць, комплексне правове дослідження оптимальної моделі протидії корупції в умовах воєнного стану та постконфліктної відбудови залишається актуальним науковим завданням, що підтверджує наукову новизну пропонованого дослідження.

Мета статті полягає у комплексному дослідженні теоретичних засад та інституційного виміру правової моделі протидії корупції в умовах воєнного стану та постконфліктної відбудови, а також формулюванні науково обґрунтованої концепції оптимальної правової моделі антикорупційної політики, що відповідає викликам правового режиму воєнного стану та забезпечує ефективне управління корупційними ризиками в процесі повоєнної відбудови України.

Виклад основного матеріалу. Формування правової моделі протидії корупції в умовах воєнного стану не може обмежува-

тися адаптацією наявних антикорупційних механізмів до нових умов функціонування. Такий підхід є методологічно хибним, оскільки виходить із передумови, що воєнний стан є лише зовнішнім чинником, що тимчасово ускладнює реалізацію вже існуючих правових рішень. Натомість, воєнний стан є абсолютно іншим правовим середовищем, яке породжує специфічні корупційні ризики та вимагає відповідних специфічних правових інструментів. Відправною точкою для побудови такої моделі є з'ясування самого поняття правової моделі у сфері антикорупційної політики та визначення її структурних елементів.

У правовій доктрині поняття «правова модель» не є загальноновизаним і вживається в різних значеннях. У широкому сенсі під правовою моделлю слід розуміти ідеальний зразок правового регулювання певної сфери суспільних відносин, що включає систему правових норм, інститутів та механізмів їх реалізації. У вузькому – це теоретична конструкція, що описує оптимальну архітектуру правового регулювання конкретного явища з урахуванням заданих умов та цілей. У цій статті автор використовує поняття «правова модель» у другому значенні стосовно антикорупційної політики в умовах воєнного стану.

Антикорупційна політика як предмет правового моделювання є складним, багаторівневим явищем. Серед представників наукової спільноти вона розглядається переважно в кількох вимірах. По-перше, як комплексна діяльність держави, що охоплює різноманітні за змістом заходи – нормативні, інституційні та процедурні – спрямовані на запобігання, протидію і боротьбу з корупцією [13]. По-друге, як система взаємопов'язаних пріоритетів і заходів, що включають правові, організаційні, економічні та ідеологічні компоненти [7]. По-третє, в доктрині наголошується, що ефективність антикорупційної політики визначається не лише якістю нормативного регулювання, а насамперед рівнем інституційної спроможності органів, відповідальних за її формування, координацію та моніторинг [14].

З урахуванням зазначеного вище, пропонується інтегративний підхід, що поєднує всі три виміри і дозволяє описати антикорупційну систему як єдину правову модель. В основу такого підходу покладено розуміння правової моделі як триєдності взаємопов'язаних і взаємообумовлених блоків: нормативного, інституційного та процедурного. Воно відображає реальну логіку функціонування будь-якої правової системи, оскільки спочатку встановлюються норми (нормативний блок), потім створюються органи, покликані їх реалізувати (інституційний блок), і нарешті визначаються конкретні інструменти та процедури цієї реалізації (процедурний блок). Такий підхід знаходить своє відображення і на рівні офіційної державної стратегії. Зокрема, проект Антикорупційної стратегії на 2026–2030 роки, розроблений Національним агентством з питань запобігання корупції (НАЗК) та поданий на розгляд Кабінету Міністрів України у квітні 2026 року, охоплює комплекс взаємопов'язаних заходів – від антикорупційної освіти та стратегічного аналізу корупційних ризиків до окремих підрозділів, присвячених антикорупційним механізмам у пріоритетних сферах [15].

Воєнний стан як особливий правовий режим, що вводиться в Україні відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності або територіальній цілісності [1], суттєво трансформує умови реалізації антикорупційної політики. Збройна агресія російської федерації, що розпочалася у 2014 році та переросла у повномасштабне втор-

гнення 24 лютого 2022 року, зумовила введення воєнного стану на підставі Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 [16], затвердженого Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX [17].

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1]. Із цього визначення випливає щонайменше три правові наслідки, безпосередньо релевантні для антикорупційної системи. Перший наслідок стосується розширення дискреційних повноважень органів виконавчої влади. Другий наслідок – трансформація структури корупційних ризиків. Корупція в умовах воєнного стану не просто зберігається у тих формах, що існували до введення особливого режиму, – вона набуває якісно нових проявів. І третій наслідок пов'язаний із підвищеною концентрацією влади та ослабленням механізмів горизонтального контролю.

Таким чином, правова модель протидії корупції в умовах воєнного стану відрізняється від моделі мирного часу не лише за змістом окремих норм чи повноважень окремих органів, а за самою логікою побудови: вона має бути спроектована з урахуванням того, що звичні антикорупційні механізми в умовах надзвичайного режиму або не діють, або діють з суттєво зниженою ефективністю, і тому потребують спеціальних компенсаторних інструментів.

В умовах воєнного стану виникає принципова суперечність між двома групами правових вимог: з одного боку, стоїть необхідність забезпечення ефективної оборони та оперативного управління, що потребує концентрації повноважень і спрощення процедур; з іншого – вимоги верховенства права та антикорупційного контролю, що передбачають прозорість, підзвітність та інституційні струмування. Формалістичний підхід, що бере початок від Альберта Дайсі, зводить верховенство права до трьох елементів: верховенства закону над свавіллям, рівності всіх перед законом та визначальної ролі судових рішень у формуванні права [18]. Матеріальний підхід, що розвивається у роботах Рональда Дворкіна, наповнює верховенство права змістовними вимогами – до справедливості, захисту прав людини, моральної прийнятності правових норм [19]. Венеціанська комісія у своєму Контрольному переліку критеріїв верховенства права виокремлює шість ключових елементів: законність, правову визначеність, заборону свавілля, доступ до правосуддя, дотримання прав людини та недискримінацію [20].

Принципово важливим є те, що верховенство права, у будь-якому з його тлумачень, не є абсолютно стабільним принципом, що однаково реалізується в будь-яких умовах. Як обґрунтовано І. Стаднік, саме верховенство права в надзвичайних умовах воєнного стану здатне забезпечити необхідний баланс публічного та приватного інтересів, стійкість системи державного управління та мінімізувати негативні наслідки для

суспільства [21]. Це положення є ключовим для розуміння антикорупційного виміру верховенства права в умовах воєнного стану. Його суть полягає в тому, що верховенство права не призупиняється з введенням воєнного стану – воно трансформується. Ця трансформація відбувається в рамках, встановлених міжнародним правом, зокрема стаття 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права допускає відступи від окремих зобов'язань за умов надзвичайного стану, що загрожує існуванню нації, однак виключно в обсязі, який суворо необхідний для подолання такої ситуації, і без дискримінації [22]. Аналогічну логіку закріплює і стаття 15 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [23]. Принципово важливо, що хоча статті 9 (заборона свавільного затримання) та 14 (право на справедливий суд) Міжнародного пакту формально не включені до переліку абсолютно недерогабельних прав за статтею 4 (2), Комітет ООН з прав людини у Загальному коментарі № 29 наголосив, що принципи законності та верховенства права вимагають дотримання фундаментальних вимог справедливого судочинства навіть під час надзвичайного стану, а заборона довільного позбавлення волі має статус норми *jus cogens*, що не підлягає жодній дерогації [24]. Саме ці гарантії утворюють фундамент антикорупційного правопорядку.

У контексті антикорупційної політики це означає, що допустимими є лише такі відступи від звичних процедур, що відповідають критеріям необхідності та пропорційності й не усувають механізми підзвітності та контролю в їх сутності. Спрощення закупівельних процедур є допустимим – саме таку мету переслідувала Постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2022 року № 1178, однак скасування будь-якого контролю за їхнім виконанням вже виходить за межі допустимих відступів [25]. Розширення дискреційних повноважень органів безпеки є допустимим – підпорядкування антикорупційних органів цим же структурам є неприйнятним, оскільки суперечить як принципу незалежності правосуддя, так і вимогам Загального коментаря № 29 Комітету ООН з прав людини щодо збереження фундаментальних процедурних гарантій у надзвичайних умовах [24]. Перенесення строків декларування є допустимим – фактичне скасування фінансового контролю не може бути виправдане воєнною необхідністю, оскільки суперечить принципу підзвітності як невід'ємній складовій верховенства права.

Саме тому в основу правової моделі протидії корупції в умовах воєнного стану має бути покладений сформульований у цьому дослідженні принцип компенсаторності – там, де звичні антикорупційні механізми послаблюються або тимчасово призупиняються з об'єктивних причин, пов'язаних із введенням воєнного стану, мають запроваджуватися альтернативні, адаптовані до воєнних умов механізми, що забезпечують еквівалентний рівень підзвітності. Відмова від такої компенсаторності під приводом воєнної необхідності є не лише правовою помилкою – це відкрите запрошення до корупції в умовах, коли ціна корупційних рішень є надзвичайно високою.

Інституційний блок антикорупційної моделі є тим її елементом, що найбільш безпосередньо піддається впливу воєнного стану. Це пояснюється простою обставиною: норми самі по собі не реалізуються – їх застосовують конкретні органи та посадові особи, робота яких у воєнний час зазнає суттєвих практичних обмежень. Тому аналіз інституційного виміру антикорупційної системи в умовах збройного конфлікту потребує розгляду щонайменше трьох взаємопов'язаних питань: структури антико-

рупційної інституційної системи та логіки її побудови; реальних викликів, з якими ця система стикається в умовах воєнного стану; можливих відповідей на ці виклики, що відповідають принципу верховенства права.

Антикорупційна інституційна система України формувалася переважно у 2014–2019 роках під впливом зовнішньої донорської підтримки та як складова євроінтеграційного курсу держави. Її ключовими елементами є: НАБУ – орган досудового розслідування корупційних злочинів, вчинених вищими посадовими особами; САП – прокуратура, що здійснює процесуальне керівництво розслідуваннями, які проводить НАБУ, та підтримує обвинувачення у ВАКС; НАЗК – орган із запобігання корупції, що здійснює фінансовий контроль декларантів, антикорупційну експертизу та формує державну антикорупційну політику; АРМА – орган із розшуку та управління активами, на які накладено арешт у кримінальних провадженнях; ВАКС – спеціалізований суд першої та апеляційної інстанцій у справах про корупційні злочини.

Ця система є логічно вибудованою і відображає сучасні міжнародні стандарти спеціалізації антикорупційних органів. Проте, її ключовою особливістю, що набуває принципового значення в умовах воєнного стану, є принцип функціональної незалежності: кожен із зазначених органів є незалежним від виконавчої влади у здійсненні своїх основних функцій. Ця незалежність не є привілеєм чи відхиленням від принципу єдиної виконавчої вертикалі – вона є функціональною необхідністю, оскільки органи, що мають розслідувати та переслідувати корупцію серед посадових осіб виконавчої влади, за визначенням не можуть бути підпорядкованими цій владі. Будь-яке порушення цієї логіки неминуче перетворює антикорупційний орган на інструмент боротьби з політичними супротивниками або, навпаки, на механізм захисту наближених до влади осіб від відповідальності.

В умовах воєнного стану принцип незалежності антикорупційних органів наражається на два типи загроз – явні та латентні. Явні загрози – це прямі спроби підпорядкувати антикорупційні органи координуючим структурам воєнного часу або обмежити їхні повноваження під приводом концентрації зусиль на оборонних пріоритетах. Ці загрози легше виявити та відбити, оскільки вони суперечать конституційним та законодавчим нормам, що встановлюють незалежність відповідних органів. Латентні загрози є більш небезпечними, оскільки вони реалізуються через неформальні механізми тиску, кадрові призначення, бюджетне фінансування, доступ до оперативної інформації тощо. У цих випадках формальна незалежність може зберігатися, тоді як реальна – поступово розмивається.

Дослідження трансформації принципів взаємодії органів державної влади у сфері протидії корупції в умовах збройного конфлікту свідчить про те, що підвищена координація між антикорупційними органами та структурами безпеки і оборони, що є об'єктивною потребою воєнного часу, не повинна перетворюватися на субординацію, яка нівелює незалежність перших [26]. Межа між необхідною координацією та недопустимою підпорядкованістю проходить там, де органи безпеки і оборони отримують можливість блокувати або спрямовувати діяльність антикорупційних органів у конкретних розслідуваннях.

Особливої гостроти в умовах воєнного стану набуває питання про антикорупційний контроль в оборонному секторі. Як обґрунтовує О. Бондаренко, корупційні прояви в оборонному

секторі – завищення цін у контрактах на постачання озброєнь та боєприпасів, зловживання при мобілізаційних процедурах, розкрадання гуманітарної допомоги – є не просто кримінальними правопорушеннями, а прямою загрозою обороноздатності держави [27]. Це принципово змінює підхід до антикорупційного контролю в цій сфері, оскільки він має розглядатися не як обтяжлива бюрократична процедура, що заважає оперативному управлінню, а як складова системи національної безпеки.

Водночас антикорупційний контроль в оборонному секторі стикається з об'єктивним обмеженням – режимом секретності. Значна частина інформації про оборонні закупівлі, переміщення особового складу, матеріально-технічне забезпечення є класифікованою, і її публічне розкриття може завдати шкоди обороноздатності. Це протиріччя між прозорістю як антикорупційним інструментом і секретністю як вимогою безпеки не має простого вирішення – воно потребує спеціальних механізмів закритого контролю, що забезпечують підзвітність без публічного розкриття чутливої інформації. Міжнародний досвід свідчить про те, що такі механізми існують у формі парламентського контролю через спеціальні комітети з питань безпеки та незалежного аудиту зі спеціальним доступом до класифікованих матеріалів [4].

Цифрова трансформація антикорупційних механізмів становить окремий і надзвичайно важливий напрям інституційного розвитку, актуальність якого в умовах воєнного стану суттєво зростає. Бойові дії та переміщення населення і органів влади роблять традиційні паперові процедури практично нездійсненними в частині держави, де ведуться бойові дії або де відбулося виселення. Цифрові реєстри, електронне декларування, автоматизований моніторинг фінансових операцій, онлайн-системи подання повідомлень викривачів – усі ці інструменти можуть функціонувати в умовах, де звичайне адміністрування є неможливим [28], що є особливо актуальним в умовах воєнного стану. Показовим є те, що система електронного декларування НАЗК не припиняла роботи протягом усього часу повномасштабного вторгнення – і це стало одним із факторів збереження антикорупційного фінансового контролю навіть в екстремальних умовах.

Важливим кількісним індикатором, що дозволяє оцінити ефективність інституційної системи в умовах воєнного стану, є динаміка Індексу сприйняття корупції (CPI). За даними Transparency International Ukraine, за результатами CPI-2025, опублікованими у лютому 2026 року, Україна набрала 36 балів зі 100 та посіла 104-те місце серед 182 країн – показник, що на 11 балів перевищує результат 2014 року (25 балів) [29]. Ця динаміка є показовою: попри повномасштабне збройне вторгнення, антикорупційна система України не тільки не деградувала, а й продемонструвала певний поступ. Водночас 36 балів залишаються суттєво нижчими за середній показник країн – членів ЄС і навіть за середній показник країн – кандидатів на членство в ЄС (39 балів), що вказує на значний простір для подальшого прогресу та підкреслює незавершеність інституційної розбудови.

Оптимальна правова модель протидії корупції в умовах воєнного стану та постконфліктного відновлення не може формуватися виключно на основі вітчизняного досвіду – вона має враховувати міжнародно-правові стандарти та кращі практики інших держав, що пройшли через збройні конфлікти та постконфліктну відбудову. Ключовим міжнародним інструмен-

том у сфері протидії корупції є Конвенція ООН проти корупції (UNCAC), ратифікована Україною у 2006 році. UNCAC встановлює комплекс зобов'язань держав-учасниць щодо криміналізації корупційних діянь, заходів запобігання корупції, міжнародного співробітництва та повернення активів [30]. Принципово важливим є те, що Конвенція не містить жодного механізму дерогації чи відступу від конвенційних зобов'язань у зв'язку зі збройним конфліктом або надзвичайним станом. Це означає, що незалежно від тривалості та інтенсивності збройного конфлікту Україна залишається пов'язаною повним обсягом конвенційних зобов'язань у сфері протидії корупції.

Звіт про відповідність рекомендаціям четвертого раунду оцінювання GRECO, опублікований у 2020 році, зафіксував, що з 31 рекомендації щодо запобігання корупції серед народних депутатів, суддів та прокурорів Україна виконала задовільно лише п'ять, тоді як п'ятнадцять було виконано частково, а одинадцять залишилися невиконаними [31]. Незважаючи на певний прогрес у побудові антикорупційної інфраструктури, звіт зафіксував серйозні системні проблеми, пов'язані з тиском на незалежність антикорупційних органів та недостатністю ресурсного забезпечення. Ці проблеми не зникли з початком повномасштабного вторгнення – вони набули нового виміру. Проміжний звіт про виконання рекомендацій четвертого раунду оцінювання GRECO, підготовлений у 2023 році, зафіксував певний поступ і констатував, що рівень виконання рекомендацій більше не є «глобально незадовільним», унаслідок чого Україна вийшла з процедури невідповідності [32]. Водночас GRECO визнала, що значна частина рекомендацій – зокрема щодо запобігання корупції серед суддів та прокурорів – залишається невиконаною, а воєнний стан, попри об'єктивну необхідність адаптації пріоритетів, не може слугувати підставою для відмови від подальшого реформування. Це підкреслює необхідність продовження антикорупційних реформ навіть в умовах збройного конфлікту, а не їх «заморожування» до кращих часів.

Дослідження OECD щодо міжнародної підтримки постконфліктного переходу [4] формулює ключовий висновок: ефективність зовнішньої допомоги для постконфліктного відновлення суттєво знижується за відсутності надійних вітчизняних антикорупційних інституцій та механізмів – і, навпаки, суттєво зростає там, де такі інституції функціонують. Цей висновок є принципово важливим для обґрунтування того, що антикорупційне забезпечення відновлення є не другорядним питанням, що вирішуватиметься після закінчення бойових дій, а необхідною умовою самої здійсненності відновлення.

Звіт Європейської Комісії щодо України 2023 року наголошує на необхідності збереження та зміцнення незалежності антикорупційних органів як ключової умови подальшого прогресу у сфері верховенства права та виконання умов членства в ЄС [6]. Ця вимога вписується в ширший контекст переговорного процесу щодо вступу до Європейського Союзу, в якому антикорупційний трек є одним із визначальних критеріїв. Як зафіксовано у відповідних матеріалах НАЗК, антикорупційний мейнстрімінг у переговорах з ЄС [33] – тобто інтеграція антикорупційної складової в усі переговорні розділи, а не лише у спеціальний антикорупційний розділ – є одним із пріоритетів роботи агентства на поточний період.

На підставі здійсненого аналізу можна сформулювати три ключові параметри, яким має відповідати оптимальна правова модель протидії корупції в умовах воєнного стану та пост-

конфліктної відбудови. По-перше, відповідність міжнародним конвенційним зобов'язанням у повному обсязі, незалежно від умов воєнного стану. По-друге, наявність спеціальних механізмів антикорупційного контролю за потоками міжнародної фінансової допомоги, що є необхідною умовою не лише добросовісності, а й самої можливості залучення такої допомоги. По-третє, збереження та посилення незалежності спеціалізованих антикорупційних органів як ключового індикатора, за яким міжнародні партнери оцінюють здатність України ефективно управляти відновленням.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна сформулювати такі висновки. Воєнний стан породжує якісно нове корупційне середовище, що не може бути подолане механізмами мирного часу, – це обумовлює необхідність спеціальної правової моделі антикорупційної політики, адаптованої до умов надзвичайного правового режиму. Верховенство права не призупиняється з введенням воєнного стану – воно трансформується, допускаючи лише такі відступи від звичних процедур, що відповідають критеріям необхідності та пропорційності й не усувають механізми підзвітності в їх сутності. В основу правової моделі має бути покладений принцип компенсаторності: там, де звичні антикорупційні механізми об'єктивно послаблюються, мають запроваджуватися альтернативні механізми еквівалентної підзвітності – що підтверджується практикою функціонування ВАКС, НАБУ та системи електронного декларування НАЗК в умовах повномасштабного вторгнення. Міжнародно-правові стандарти у сфері протидії корупції зберігають обов'язкову силу незалежно від умов воєнного стану, а відповідність їм є необхідною умовою залучення міжнародної фінансової допомоги для відновлення в обсязі 486 млрд доларів США. Антикорупційне забезпечення постконфліктного відновлення є не другорядним завданням, а необхідною передумовою його здійсненності.

Література:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 30 березня 2026 р.).
2. World Bank Group. *Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment (RDNA3)*. Washington D.C.: World Bank. 2024. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2024/02/15/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released> (дата звернення 30 березня 2026 р.).
3. Transparency International. *Iraq: Overview of Corruption and Anti-Corruption*. Berlin : Transparency International Knowledge Hub, 2013. URL: <https://knowledgehub.transparency.org/helpdesk/iraq-overview-of-corruption-and-anti-corruption> (дата звернення 01 квітня 2026 р.).
4. OECD. *International Support to Post-Conflict Transition: Rethinking Policy, Changing Practice. DAC Guidelines and Reference Series*. Paris : OECD Publishing, 2012. URL: <https://doi.org/10.1787/9789264168336-en>. (дата звернення 30 березня 2026 р.).
5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21 березня 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення 01 квітня 2026 р.).
6. European Commission. *Ukraine 2023 Report : Commission Staff Working Document (SWD(2023) 699 final)*. Brussels, 8 Nov. 2023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52023SC0699> (дата звернення 01 квітня 2026 р.).

7. Невмержицький С. В. Корупція в Україні : причини, наслідки, механізми протидії : монографія. Київ : КНТ, 2008. 368 с.
8. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період : монографія. Київ : Ін Юре, 2014. 564 с.
9. Бондаренко О. С. Концепція кримінально-правової протидії корупції : монографія. Суми : СумДУ, 2021. 472 с.
10. Басс В. О., Корж-Ікаєва Т. Г. Правовий режим воєнного стану та його адміністративно-правове забезпечення в умовах повномасштабного збройного конфлікту в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-5/122>.
11. Rose-Ackerman S. Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. 282 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139175098>.
12. Kaufmann D., Kraay A., Mastruzzi M. The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues. *Hague Journal on the Rule of Law*. 2011. Vol. 3. Issue 2. P. 220-246. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1876404511200046>.
13. Калугіна І. О. Антикорупційна правова політика : природа і зміст. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльно-правознавство»*. 2021. № 4. С. 28-37. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.04.5>
14. Старенький О. С. Інституційний розвиток Національного агентства з питань запобігання корупції як гарантія реалізації антикорупційної політики в Україні. *«Аналітично-порівняльно-правознавство»*. 2026. № 01. С. 300-307. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.2.48>
15. Проект Антикорупційної стратегії на 2026-2030 роки: підготовлено Національним агентством з питань запобігання корупції; подано до Кабінету Міністрів України 2 квітня 2026 р. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/antikoruptsiyna-strategiya-na-2026-2030-roky/> (дата звернення: 06 квітня 2026 р.).
16. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення 05 квітня 2026 р.).
17. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24 лютого 2022 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/21102-20#Text> (дата звернення 05 квітня 2026 р.).
18. Dicey A. V. Introduction to the Study of the Law of the Constitution. 5th ed. London : Macmillan and Co., 1897. 435 p.
19. Dworkin R. Taking Rights Seriously. Cambridge : Harvard University Press, 1977. 371 p.
20. Venice Commission (European Commission for Democracy through Law). Rule of Law Checklist. Adopted at the 106th Plenary Session (Venice, 11-12 March 2016). CDL-AD (2016)007. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-e) (дата звернення 10 квітня 2026 р.).
21. Стаднік І. В., Буравська А. А. Верховенство права в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 69-73. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/15>
22. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення 10 квітня 2026 р.).
23. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04 листопада 1950 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 10 квітня 2026 р.).
24. Human Rights Committee. General Comment No. 29: States of Emergency (Article 4). CCPR/C/21/Rev.1/Add.11. 31 August 2001. URL: <https://hrlibrary.umn.edu/gencomm/hrc29.html> (дата звернення 10 квітня 2026р.).
25. Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2022 р. № 1178. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 10 квітня 2026 р.).
26. Ведмедєв С. С. Трансформація принципів взаємодії органів публічної влади у сфері запобігання та протидії корупції в умовах воєнного стану та постконфліктної відбудови. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. Випуск 02. С. 85-89. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.2.13>
27. Бондаренко О. С. Корупційні прояви в оборонному секторі в умовах воєнного стану та післявоєнний період: характеристика та заходи нівелювання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 323-327. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.59>
28. Бондаренко О.С. Цифрова трансформація як принцип мінімізації корупційних ризиків. *Вісник ЛННІ ім. Е. О. Дідоренка*. 2024. Випуск 1 (105). С. 49-60.
29. Transparency International Ukraine. Індекс сприйняття корупції – 2025. URL: <https://ti-ukraine.org/en/research/corruption-perceptions-index-2025/> (дата звернення 12 квітня 2026 р.).
30. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення 12 квітня 2026 р.).
31. GRECO. Fourth Evaluation Round. Compliance Report Ukraine [GrecoRC4(2019)28]. Strasbourg, 2020. URL: <https://www.coe.int/en/web/greco/-/ukraine-publication-of-the-compliance-report-of-fourth-evaluation-round-on-ukraine> (дата звернення 12 квітня 2026).
32. GRECO. Fourth Evaluation Round. Interim Compliance Report Ukraine [GrecoRC4(2022)26]. Strasbourg, 2023. URL: <https://www.coe.int/en/web/greco/-/ukraine-publication-of-the-interim-compliance-report-of-4th-evaluation-round> (дата звернення 12 квітня 2026).
33. Антикорупційний мейнстрімінг: заступник голови НАЗК презентував рекомендації з підготовки матеріалів для Єврокомісії : прес-реліз НАЗК. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/antikoruptsiynyy-meynstriming-zastupnyk-golovy-nazk-prezentuvav-rekomendatsii-z-pidgotovky-materialiv-dlya-evrokomisii/> (дата звернення 12 квітня 2026).

Utkina M. Legal Model for Combating Corruption under Martial Law and Post-Conflict Reconstruction: Theoretical Foundations and Institutional Dimension

Summary. This article provides a comprehensive analysis of the legal model for combating corruption under martial law and in the context of post-conflict reconstruction as a complex phenomenon requiring systematic legal regulation. The relevance of this study is determined by the fact that armed conflict and martial law create a specific legal environment in which traditional anti-corruption mechanisms prove insufficiently effective or are partially paralysed due to the objective circumstances of an extraordinary nature. At the same time, it is precisely under conditions of martial law that corruption risks increase significantly owing to the concentration of powers in certain state authorities, the simplification of public procurement procedures, the large-scale involvement of international financial assistance, and the weakening of institutional oversight. The article analyses the theoretical foundations for developing a legal model of anti-corruption policy under special conditions, defining in particular the concept, characteristics, and structural elements of such a model. The author examines the relationship between

the principles of the rule of law, legal certainty, and the necessity of introducing emergency legal regimes that objectively restrict certain anti-corruption control mechanisms. It is established that an effective legal model for countering corruption under martial law must combine elements of adaptation of existing anti-corruption legislation to the conditions of armed conflict and proactive legal regulation aimed at minimising corruption risks in the post-conflict reconstruction process. Particular attention is devoted by the author to the institutional dimension of the subject matter. Specifically, the functioning of specialised anti-corruption bodies under martial law is analysed, including their institutional capacity, independence, and cooperation with international partners. The article further addresses international legal standards in the field of anti-corruption applicable in post-conflict situations, including the provisions of the United Nations Convention Against

Corruption, the recommendations of the Group of States against Corruption (GRECO), and the integrity requirements of international financial institutions regarding the distribution of international aid funds. It is argued that the implementation of these standards constitutes a necessary condition both for effective reconstruction and for Ukraine's European integration aspirations. On the basis of the analysis conducted, the author formulates a concept of an optimal legal model for combating corruption, comprising three interrelated components: normative, institutional, and procedural. Specific recommendations are proposed for improving Ukraine's anti-corruption legislation in light of the challenges posed by the legal regime of martial law and the prospects of post-war reconstruction.

Key words: anti-corruption policy, rule of law, martial law, corruption, international financial assistance, post-conflict reconstruction.

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу
(CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 22.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.05.2026